

YAYIN TANITIMI / BOOK REVIEW

The Uyghur Community: Diaspora, Identity and Geopolitics

Veysel Gökberk MANGA*

Künye: *The Uyghur Community: Diaspora, Identity and Geopolitics*, ed.: Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun-Konuralp Ercilasun, Palgrave Macmillan US, New York, 2018, 189 sayfa.

Bir tarihçi için, çalışma alanının popüler hâle gelmesi iki ucu keskin bir bıçaktır: Yıllar süren araştırmalar somut şeyler ifade eder olmuştur; tarihçi, bir sosyal bilimci olarak, lâıyk olduğu teveccühü görececek, siyasetçiler ve meraklı topluluklar tarafından el üstünde tutulacaktır; fakat aynı zamanda, genellikle güncel siyaseti ilgilendirdiği ölçüde popülerleşen çalışma alanı, bilgi kirliliğinin orta yerinde kurtarılmayı bekleyen bir biçareye dönecektir. Tanınırlık, kendisiyle doğru orantılı yanılığın kümesini de beraberinde getirecek, tarihçinin işi de yine bununla doğru orantılı olarak zorlaşacaktır.

Yirminci yüzyıl dünya tarihinde birçok büyük gelişmenin bir arada yaşandığı çağdı. İki dünya savaşı, bütün haritaların tekrar tekrar yırtılıp atılması, yeni baştan yapılması, görece önemli bölgelerin hâkimlerinin sık sık değişmesiyle sonuçlandı. Uygur Türklerinin yaşadığı bölgede dünyanın birçok yeri gibi, değişimden defalarca nasibini aldı. Gerçi onun için bu durumun alışıldık olduğu bile söylenebilir: ticaret yollarının, özellikle de İpek Yolu'nun selâmeti açısından her zaman kıymet arz eden jeopolitiği, bu bölgeyi ister istemez böyle değişimlerin popüler nesnesi yapmıştı. Ama yirminci ve yirmi birinci yüzyıllar, gelişen teknolojinin verdiği imkânların da etkisiyle, demografik manipülasyonları mümkün

* Ar. Gör., Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi ABD;
v.gokberkmanga@hotmail.com, Gönderim Tarihi: 20.05.2018; Kabul Tarihi: 25.05.2018.

kıldığından, Doğu Türkistan dünyanın talihsiz bölgelerinden biri olup çıktı; daha doğrusu, onu değerli hâle getiren avantajları, bölgeyi mesken tutan eski sâhipler için ölümcül bir görünüm arz ediyordu artık.

5 Temmuz 2009'da başlayan ve büyüyerek birçok Uygur'un ölümüne, geri kalanların da -etkisi bugün de devam eden- baskıcı bir takibe maruz kalmalarına neden olan olaylar, yukarıda kısaca bahsetmeye çalıştığımız durumun küçük bir örneğini teşkil eder. Doğu Türkistan hem petrol kaynakları hem ticaret için ifade ettiği anlam, hem de iki büyük devin, Rusya ile Çin'in arasında bulunması bakımından, dünya ekonomisinde sözünü geçirmek isteyen hiçbir kuvvetin kayıtsız kalamayacağı bir yerdir. Nitekim çeşitli ülkelerin istihbarat örgütlerinin bölgede devam eden hummalı faaliyetleri ve Çin'in Uygurlara karşı şiddetini artırarak sürdürdüğü baskılar, başka bir söze gerek bırakmadan meseleyi açıklar.

Kitabın editörlerinin önsözde de belirttikleri üzere, "*The Uyghur Community*" bu popülerleşmenin sonuçlarından birisi, ama aynı zamanda güzide bir örneğidir de. Çünkü tarihçi, vazifesini yapmış, "kamuoyunu bilgilendirmek için ve onun faydasına olarak" hiçbir kirliliğe fırsat vermeden vaziyeti açıklıkla ortaya koymuş görünmektedir.

The Uyghur Community, editörler Prof. Dr. Konuralp Ercilasun ve Doç. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun'un gayretleriyle, dokuz değerli ilim adamının bölgeye dair çalışmalarını içerir. Dili İngilizcedir. Kitap, her biri kalem sâhiplerinin özgün eserleri olan ve konuyu farklı zaviyelerden ele alan dokuz çalışmanın bir araya getirilmesinden oluşur. Önsözde söylendiğine göre maksat, Uygur meselesini geleneksel, tarihsel, jeopolitik ve dinî temeller doğrultusunda ele incelemektir. Bu yapılırken, 2009 Olayları da bir sembol olarak merkeze oturtulacaktır.

Birinci bölüm, kitabın editörlerinden Prof. Dr. Konuralp Ercilasun'un kaleme aldığı, "*Giriş: Tarihsel Bir Bağlam İçinde Toprak, İnsan ve Siyâset*" başlığını taşıyan bölümdür. Burada K. Ercilasun,

bölgenin tarihini Türk-Çin ilişkileri bağlamında "tekrar" yazar. Bu bölümde bölgenin coğrafyası, onu çevreleyen dağlar ve ticaret üzerinden ele alınır. Gerçekten de bölge, daha tarihin ilk zamanlarından beri, Türklerle Çinlilerin bilinen ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. Çünkü denize uzaktır, iç bölgelerdedir ve bu durum onu bozkırlı halkların etkisine açık tutar. Söz konusu etkileşimse bölgeyi hem Çin'in iç kesimlerinden hem de bozkırdan ayırarak bugün belki de Türk yerleşikliği diyebileceğimiz bir modelin ilk nüvelerini ortaya çıkarır. K. Ercilasun, bundan sonra bölge tarihini Türk-Çin ilişkileri tarihinin içerisinde değerlendirir: bu sebeple Türklerin bilinen ilk hükümdarı Modun'dan (Mete) başlayarak Türk-Çin ilişkilerinin kısa bir tarihini yapar. Olaylar sırasında, özellikle Tarım Bölgesi'nin durumdan nasıl etkilendiğiye onun bakış açısının temelini oluşturur. Böylece, Uygurlara dair bir kitabın girişi, onların bugüne nasıl geldiklerinin açıklanmasıyla tamamlanır.

İkinci bölüm, Doç. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun tarafından yazılmıştır: "19. Yüzyıldan Bir Bakış: Çokan Velihanov'un Eserlerinde Doğu Türkistan-Çin Kültürel İlişkileri" başlıklı bu bölümde ilk önce, Çokan Velihanov'un kimliği üzerinde durulur. Kimlik meselesi halledildikten sonra, bir Kazak olan Velihanov'un Uygurlarla ilgili eserleri neden yazdığı anlaşılmaya çalışır: o, bütün risklerine rağmen Doğu Türkistan'a, "terra incognita"ya, yâni bilinmeyen topraklara yolculuk yapmış ve yolculuğu sırasında notlar tutmuştur. Bu notlar Uygurların dış görünüşleri, kıyafetleri, yiyip içtikleri, ticaretleri ve dilleri hakkında bilgiler barındırır. G. K. Ercilasun'a göre, Velihanov'un 19. yüzyıldaki görüşleri bugün bile geçerliliğini korumaktadır. Gerçekten de onun, Doğu Türkistanlıların Çinlilerden nefret ettikleri, ancak buna rağmen Çin kültür ve medeniyetine adapte olmakta zorluk çekmedikleri tespiti hem Uygur hem de Çin etrafındaki Türk tarihi açısından tartışılmayacak kadar doğrudur.

Nabican Tursun'un yazdığı üçüncü bölüm, "20. Yüzyılın Başlarında Uygur Milliyetçiliğinin Unsurları ve Değişimleri" başlığını taşır. Bu çalışmaya göre Uygur milliyetçiliğinin gelişimi ikiye

ayrılabilir. Bahsedilen ayrımı yaparken göz önünde bulundurulması gereken tarih, 1949 yılıdır. Uygur milliyetçiliği, Uygur ve Türk kavramları üzerinden şekillenmiştir ve Uygurların millî bağımsızlığıyla kendi kendini yönetim hakkını istemektedir. Bu hareketler Çin'den ayrılma ekseninde döner. Millî bağımsızlığı sağlamak için dergiler çıkarılmıştır, Uygur entelektüeller komünizm, İslâmcılık yahut Türkçülük fikirlerinin hepsini millî bağımsızlıkları yolunda kullanmışlardır. Ancak 1949 yılında, Çinli komünist liderlerle görüşmeye giden Uygur yöneticilerin uçağının Rus topraklarında düşürülmesi neticesinde, gerçekte bir millî kimlik olarak gelişen ve ırkçılık emâreleri göstermeyen Uygur milliyetçiliği artık başka bir yöne savrulmuştur.

Dördüncü bölüm, Colin Mackerras'ın yazdığı "*Din ve Uygurlar: Çağdaş Bir Değerlendirme*" başlıklı bölümdür. Bu bölüm, daha çok 2010 yılında yapılan bir çalışma üzerinden, çoğu Urumçi civarında yaşayan Uygurların dinî durumlarını ele alır. Çalışma çağdaş olduğu için, oturduğu bağlam da yakın tarihi referans gösterir: daha çok yirminci yüzyıldaki veriler değerlendirilerek anlatıma tarihsel zemin yaratılmıştır. Bölgede yaşayan halkın çoğunluğu Müslüman'dır. Ancak bu Müslümanlık Eski Uygur Dininden de özellikler taşımaktadır. Halkın günlük dinî vazifelerini ne oranda yerine getirdiği, bölgede İslâm'ın nasıl geliştiği ve bu pratiklerin nasıl kısıtlandığı konuları irdelenmiştir. Ayrıca dindışı yahut İslâm'ın yasakladığı şeylere -alkol, zina gibi- yönelim de araştırılmıştır ve çalışmada 2009 Olayları da merkeze alınmıştır. Mackerras'a göre Müslümanlık Uygur kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır; fakat Müslümanlık, bölgedeki radikal terörizmin kaynağı olarak görülmemelidir.

Beşinci bölüm Işık Kuşçu Bonnenfant tarafından kaleme alınmıştır ve "*Uygur Diasporasının İnşası: Kimlik Politikaları ve Ulus aşırı Uygur Topluluğu*" başlığını taşır. Bu bölümde yazar ilk önce, diasporaları uluslararası siyasette devletsiz aktörler olarak tanımlar ve önemlerini tartışır. Diasporaların ulus aşırı politikaları, anavatanın siyasetini ve dış ülkelerin anavatana bakışını önemli ölçüde etkileme potansiyeline sâhiptir. Yazara göre Uygur

Diasporası, Uygur eliti tarafından bir halk seferberliği modeli olarak inşa edilmiştir. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, diasporanın inşasında en fazla etkili olmuş iki lider olarak öne çıkmaktadır; dolayısıyla çalışmada onların hayatları ve faaliyetleri üzerinde de bilhassa durulur. Bundan sonra, Diasporanın Türkiye ve -birçoğu Müslüman ülkelerde olmak üzere- diğer ülkelerdeki faaliyetleri ele alınır. 2000lerden sonra ise hareket Avrupa ve Amerika'ya da yayılmıştır. Bu yayılma, 2009 Olayları sırasında dünyada duyarlılık ve kamuoyu oluşturulmasına ciddi katkı sağlamıştır.

Altıncı bölüm, Suchandana Chatterjee tarafından kaleme alınmış, "*Sınırlanmış Vicdan: Doğu Türkistan Uygurları*" başlıklı bölümdür. Bu bölümde yazar, Uygur tarihinin "yerli" bir bakış açısıyla anlatılmasına karşı çıkar. Ona göre, Urumçi bölgesini Çin'in doğal bir parçası saymak hatalıdır. Çünkü bölge ve burada yaşayan Uygurlar, Orta Asya tarafından da şekillendirilmiştir. Ancak Uygur tarihçileri, kendi kökenlerini araştırırken nostaljik davranmaktadırlar. Yazar bunun için, onların köken araştırmalarındaki dönüşümleri de mercek altına alır. Bu araştırmaları "Tarañçi, Semirechie(Yedisu)" gibi bazı kavramlar ve bunların geçirdiği değişimler üzerinden irdeler. Yazara göre, Doğu Türkistan Uygurları ile Kazakistan Uygurlarının tarih görüşleri arasında temel farklılıklar vardır ve bu farklılıklar onların ticârî imkânları ve içindeki yaşadıkları şartlarla alâkalı görünmektedir.

Yedinci bölüm, Yitzhak Shichor tarafından kaleme alınmıştır: "*Sağırın Diyaloğu: Çin Karşıtı Organizasyonlarda Uygur Diasporası'nın Rolü*" başlıklı bölümde yazar, Uygur Diasporası'nın hangi ülkelerde var olduğunu, hangi konular üzerinde durduğunu ve nasıl çalıştığını anlatmaktadır. Buna göre, Diaspora'nın faaliyetleri Çin'deki devlet yapısının değişimlerine bağlı olarak üçe ayrılır. Birinci dönem, 1940ların sonundan 1970lerin sonuna kadardır ve Maoist dönem olarak adlandırılan bu dönemde diyalog mümkün değildir. İkinci dönem 1970lerin sonunda 1990ların ortasına kadar olan dönemi kapsar ve burada bir geçiş söz konusudur. Üçüncü dönem 1990ların ortasında başlamıştır, hâlâ sürmektedir ve bu

dönemin temel özelliğiye, herhangi bir diyalog ihtimalinin Çin tarafından engellenmiş olmasıdır.

Erkin Emet tarafından yazılan sekizinci bölümün başlığı "*Urumçi Çarpışmaları: Tepkiler ve Sonuç*"tur. Bu bölümde, bin ilâ üç bin Uygur'un katıldığı, 192 kişinin öldüğü, 1721 kişinin yaralandığı 5 Temmuz 2009 Olayları anlatılmaktadır. Olaylar, Çin Devleti'nin tutumu ve Dünya Uygur Kongresi'nin tepkileri bağlamında değerlendirilmekte; medyanın olaylara karşı nasıl bir tavır takındığı tartışılmaktadır. Ardından Çin'in, Türkiye'nin, Müslüman ülkelerin ve Uygur Diasporasının olaylara tepkilerinden ve olay üzerine Çin'in diğer bölgelerinde gelişen protesto hareketleriyle Çin Devleti'nin bunlara karşı tavırlarından bahsedilmektedir.

Kitabın "*Urumçi Olaylarından Sonra Türk-Çin İlişkilerinde Uygur Faktörü*" başlıklı dokuzuncu ve son bölümünde Erkin Ekrem, Urumçi Olayları'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Çin'le ilişkilerini tartışır. Uygur meselesi, Türkiye ve Çin arasında, çözülmesi zor bir mesele olarak durmaktadır. 2009 Olayları Türkiye ile Çin'in siyasi ve ticari ilişkilerinin gözden geçirilmesine neden olmuştur. Doğu Türkistan, Çin'in Batıya açtığı kapıdır, bu mesele biraz da sınır güvenliği meselesidir; Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak Çin'in teknolojik âletlerine ihtiyaç duymaktadır, ancak soy bağı ve Türkiye'de birçok Uygur'un yaşaması, meseleyi içinden çıkılmaz hâle getirmektedir.

Sonuç

5 Temmuz 2009'da Urumçi'de başlayarak Çin'in Türklerin yaşadığı diğer bölgelerine de yayılan olaylar, belirli şeylerin neticesi gibi görünse de aslında bir sürecin parçasıdır: Çin'in Uygurlara uyguladığı baskılar dayanılmaz bir hâl almıştır, Uygurlar buna karşılık olarak bir ayaklanma başlatmışlar fakat başarısızlığa uğramışlardır. Bu başarısızlık, yeni bir süreç doğurmuştur. Baskı rejimi, olaylar bahane edilerek daha da sıkılaştırılmış, insanî değerlerin tamamı, belki de Uygur-Çin ilişkilerinde daha önce olmadığı kadar göz ardı edilir olmuştur. Nitekim son günlerde

medyaya yansıyan yeni olaylar da sürecin bitmediğini, aksine, çığ gibi yuvarlanıp büyüyerek devam ettiğini göstermektedir.

The Uyghur Community, bu bakımdan, yeni bir kitap değildir; zaten böyle bir iddia da taşımamaktadır ve olayın kendisi, eskiliği bakımından bu iddiayı yadsıyacaktır: Çalışmayı, olaylar devam ederken, vaziyetin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak için bir çaba olarak görmek, yapılabilecek işlerin en sağlıklısidir. Bazıları Uygur Türkü, diğerleri de yıllardır bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar olan yazarlar, yaptıkları işte ne denli yetkin olduklarını -bizim söylememize fırsat bırakmadan- kitapta istifademize sundukları eserleriyle ispat etmektedirler. *The Uyghur Community* incelediği konu itibariyle yalnızca bir tarih yahut uluslararası ilişkiler kitabı veya popüler bir anlatı olmaktan çıkar: kitap, ister istemez, Çin gibi bir dev karşısında elinden hiçbir şey gelmeyen bir topluluğun haklarının savunulması için bir çığlıktır aynı zamanda.